

ARTICLE INFO

Received: 04th April 2023

Accepted: 11th April 2023

Online: 12th April 2023

KEY WORDS

Қурилиш соҳаси, қурилиш материаллари, ишлаб чиқариш харажатлари, ишлаб чиқариш, тежамкор ишлаб чиқариш, қайта ишлаб чиқариш, бошқарув самарадорлиги, меҳнат ресурслари, корхона, ташкилот, рақобатлашган бозор, бошқарув механизми, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш.

ИМПОРТ ҲАМДА БОСУВЧИ ҚУРИЛИШ МАТЕРИАЛЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШДА МАХАЛЛИЙ ХОМ –АШЁЛАРДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШ

Абдиганиева Ситорабону Муродулла қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети таянч докторанти

s.abdiganieva@tsue.uz

+998977068993

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7821425>

ABSTRACT

Ушбу илмий мақолада қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш нафақат хорижий материаллар импортини ўсишни рағбатлантириш, балки маҳаллий хом-ашёлардан ҳам оқилона фойдаланиш муаммоларини ҳал қилишга ҳам ҳисса қўиши мумкинлиги, қурилиш материалларини ишлаб чиқаришда тежамкор ишлаб чиқаришни ташкил этиш орқали иқтисодий самарадорликни ошириш йўллари, соҳасини ривожлантириш борасидаги мавжуд муаммолар аниқланган ва уларни бартараф этиш йўллари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Кириш. Маҳсулот турларини кенгайтириш ва соҳада истиқболли лойиҳаларни амалга оширишни ҳисобга олган ҳолда қурилиш саноати хомашё базасини кенгайтириш ва қурилиш материалларини амалда ишлаб чиқариш параметрлари тақдим этилади. Шунингдек, ички ва ташқи бозорларни сифатли, арзон ва энергия тежамкор маҳсулотлар билан таъминлайдиган инновацион типдаги муҳим иқтисодиёт тармоғини ривожланишининг аниқ устувор йўналишлари белгиланди. Навоий вилоятида ўтган йили 2655,2 миллиард сўмлик тайёр маҳсулот ишлаб чиқарилди (ўтган йилга нисбатан қарийб 11 фоизга ўсди).

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Мамлакатимиз олимларидан бири Э. Қосимовнинг фикрига кўра “Қурилиш ашёлари ишлаб чиқариш саноатининг энг муҳим вазифалари бу — маҳаллий хом ашёлардан кенг фойдаланиш, буюм ишлаб чиқаришни ривожлантириш, уларнинг сифатини ортириш ва қурилишнинг таннархини камайтириш, шунингдек, эскириб қолган машина-ускуналарни замонавий технологияларга алмаштиришдир

Мутахассислар В.С.Руднов, Е.В.Владимирова, И.К.Доманская, Е.С. Герасимованинг фикрига кўра, қурилиш материаллари хар қандай қуришининг ажралмас ва жуда муҳим таркибий қисмидир. Агар сиз узоқ ўтмишга назар ташласангиз ва қадимги одам

учун қандай материаллардан уй қуриш мумкинлигини тасаввур қилишга ҳаракат қилсангиз, унинг танлови жуда оддий эканлиги аён бўлади: тошлар, лой, ёғоч, ўлдирилган хайвонларнинг терилари экан.¹

В.П. Николаевнинг таъкидлашича, қурилишдаги ҳақиқий жараёнлар барча босқичларда - қурилишни тугатишдан олдин, давомида ва кейин капиталнинг алмаштириладиган эгалари ўртасидаги рақобатдир.²

Тадқиқот методологияси. Мақолада Ўзбекистон қурилиш материаллари бозорининг ривожланишини илмий жиҳатдан ўрганиш, қиёсий солиштириш, статистик маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, мантиқий фикрлаш, илмий абстракциялаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усуллари билан кенг фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Фақатгина маҳаллийлаштириш дастури доирасида Навоий кон-металлургия комбинати, “Zhong Tian” масъулияти чекланган жамияти ва “Ben-tonite” масъулияти чекланган жамиятидаги иштирокчи корхоналар томонидан 1545,9 миллион сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилиб, вилоят бюджетига қарийб 149 минг доллар маблағ тежалди. Қурилиш материаллари ишлаб чиқаришга ихтисослашган тармоқ саноат корхоналари билан 16,1 миллиард сўмлик кооперация алоқалари амалга оширилди. Худудий сегментда 33 та шундай ишлаб чиқариш, жумладан, маҳаллий саноатнинг “Qizilqumsement” МChJ “Green Line Profil” МChJ, “National plast” МChJ ва “Trium Ujhyzr” МChJ гиганти “Qizilqumsement” МЧЖ “Green Line Profil” МЧЖ, “National plast” МЧЖ ва “Trium Ujhyzr” МЧЖ корхоналари мавжуд бўлиб, уларнинг худудий экспорт умумий ҳажмидаги улуши салмоқдир. Навоий шаҳридаги корхоналар цемент, алюминий ва ПВХ, шунингдек, оҳак, оҳактош, гипс, қуруқ қурилиш аралашмалари, бетонит, мрамор плиталар ва гранит маҳсулотларининг ташқи бозорлари билан фаол ишламоқда. Ушбу ҳолатга мос равишда ташқи савдо фаоллиги кўрсаткичлари ўсиб бормоқда. 2021 йили 43,8 миллион долларлик тайёр маҳсулот экспорт қилиниб, кутилаётган прогноз 22 фоизга ортиғи билан бажарилиб, валюта эквивалентида 7781,1 минг доллардан ортиқни ташкил этди. Шу билан бирга, вилоятга етти миллион долларлик санитария-техник воситалар, қурилиш ойналари, лак-бўёқлар, ёғоч ва бошқа маҳсулотлар импорт қилинди. Ташқи бозорга қарамлик ҳолатини ўзгартириш мақсадида минтақа бой минерал-хом ашё базасига эга бўлган рақобатдош устунликдан фойдаланди ва очиқлик сиёсати мамлакатимизга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ҳажмини сезиларли даражада ошириш имконини берди. Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бўйича умумий қиймати 1163,8 миллиард сўмлик 83 тадбиркорлик ташаббусини хорижий капитал ҳисобидан молиялаштириш ўтган йили 62,5 фоизни ташкил этди. Бунинг самарасида 477 миллиард сўмлик қўшимча ишлаб чиқариш қуввати ва 1647 иш ўрни яратилди. “Навоий” эркин иқтисодий зонасида барпо этилаётган ва ҳозирда фаолият юритаётган саноат корхоналари ўз ички ишлаб чиқариш бозорини қурилиш материаллари билан

¹ Строительные материалы и изделия : учеб. пособие / В.С. Руднов [и др.] ; под общ. ред. доц., канд. техн. наук И.К. Доманской. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2018. с – 3.

² Николаев В.П. Введение в рыночную экономику строительства // Экономика строительства. – 1994. – № 4. – С.3-12.

таъминлаш ва экспорт қилиш учун табиий имкониятлардан максимал даражада фойдаланишга намуна сифатида қаралмоқда.

Янги аср фуқаролик ва саноат қурилишига кўплаб янги юқори технологияли қурилиш материалларини олиб келди. Табиий тош қопламали плиталар ишлаб чиқариш барқарор ўсиб бормоқда.

“Ўзқурилишматериаллар” уюшмаси жаҳон тенденцияларини ҳисобга олган ҳолда ва кўшимча қийматли маҳсулотлар ишлаб чиқариш мақсадида бренд инвесторларни жалб қилган ҳолда фаол ривожлантирмоқда, хорижий ҳамкори Австрия компанияси бўлган “Gazgan Marble Group” МЧЖнинг мазкур йўналиши йирик интеграциялашган корхона қурмоқда. Ишлаб чиқариш қуввати - йилига 300 минг квадрат метр мрамар тошлардан тош (қоплама учун) ва 540 тонна меъморий маҳсулотлардир. Италиянинг етакчи ишлаб чиқарувчисининг сўнгги авлолдаги қимматбаҳо, юқори технологияли ускуналари билан жиҳозланган корхоналар Марказий Осиё минтақасида ягона ва тенгсиз корхоналардан бири эканини мутахассислар таъкидламоқда. Гранит ва мрамар плиталарни кесишдан кейин чиқиндилардан фойдаланишга ваколатли ёндашув бугунги кунда жуда долзарбдир. “Gazgan Marble Group” бўйича ҳар қандай ранг, нақш ва шаклдаги тош ишлаб чиқариш учун имкониятлар яратилган. 2021-2022-йилларда беш триллион сўмдан ортиқ 78 та асосий лойиҳа амалга оширилиб, 2669 та иш ўрни яратилмоқда. Бунинг ҳисобидан қурилиш материалларини саноат ишлаб чиқариш соҳасида 57,4 миллион долларлик экспорт ва 63,6 миллион долларлик импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлаб, 4565,5 миллиард сўмлик кўшимча қувватлар яратилмоқда. ишлаб чиқарилган маҳсулотлар кенг кўламли иловаларга эга - саноат секторидан уй хўжалигигачадир. Ўн миллион доллардан ортиқ маҳсулот кўшни Қирғизистон, Қозоғистон, Тожикистон ва бошқа яқин ва узоқ хорижга экспорт қилинмоқда. Ташқи бозорларга чиқиш халқаро сифат сертификатини беради. Аввал Хитойдан олиб келинган асосий хомашёнинг бир қисми эндиликда “Navoiyazot” АЖдан харид қилинмоқда.

Қурилиш ҳажмини оширишнинг асосий манбаи импорт ўрнини босиш жараёнини такомиллаштириш ва таннархни пасайтириш, қурилишда замонавий юқори сифатли қурилиш материаллари ва ишлаб чиқаришда энергия сарфини камайтирувчи маҳсулотларни қўллаш орқали тайёр объектларнинг арзонлигини таъминлаш ва робототехникадан фойдаланиш имконияти, шунингдек, материални камроқ истеъмол қиладиган ва тайёр ишлаб чиқаришни кўпайтирадиган конструктив ечимлар, бу, албатта, яқуний маҳсулот таннархига ижобий таъсир қилади.

Ўзбекистонда 2022-йилнинг биринчи ярмида қурилиш ишлари ишлаб чиқариш ҳажми 60325,4 миллиард сўмни ташкил этди ва 2021-йилнинг мос даврига нисбатан ўсиш суръати 106,2 фоизни ташкил этди. Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, 2022-йилнинг биринчи ярмида бино ва иншоотлар қурилиши 2021-йилнинг шу даврига нисбатан ўсиш суръати 66,9 фоизни ташкил этиб, 101,9 фоизни ташкил этди. Фуқаролик объектларини қуриш 21,1 фоиз даражасида белгиланди ва ўсиш суръати 1-2,9 фоизга етди. Ихтисослаштирилган қурилиш ишлари 12,0 фоизни, ўсиш суръатлари 150,4 фоизни ташкил этди. Қурилиш саноати ривожланишининг юқори динамикаси маҳаллий қурилиш материаллари ишлаб чиқаришнинг ўсиши билан тавсифланади.

2022-2023-йилларда ҳукумат қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни 37,5 триллион сўмга етказиш режалаштирилган. Маҳаллийлаштириш дастури доирасида умумий қиймати 950 миллиард сўмлик 17 лойиҳа бўйича қурилиш материаллари ишлаб чиқариш режалаштирилган. Бу уларнинг импортини 86 миллион долларга қисқартириши кутилмоқда.

Мутахассисларнинг фикрича, қурилиш материаллари саноатининг ўсиши дастурларни модернизация қилиш бўйича ўрта муддатли давлат дастурлари доирасидаги катта ҳажмдаги капитал қўйилмалар билан боғлиқ.³

Бугунги кунда Греция, Эрон ва Хитойнинг хорижий ҳамкорлари, шунингдек ишбилармон доиралар қуруқ циянид, балиқ еми, бойитилган ун, қуёш панеллари, дастгоҳ асбобларининг иссиқхона металл конструкциялари ишлаб чиқаришни белгилаб берган истиқболли йўналишларидир.

Тадқиқот ишимизда келтирилган қурилиш соҳасидаги импорт ўрнини босиш муаммоси кўп йиллар давомида долзарб бўлиб келган. Ўзбекистон қурилиш индустрияси бозорни зарур қурилиш материаллари билан тўлиқ таъминлай олишига қарамай, ишлаб чиқарувчилар қимматбаҳо импорт хомашёсини сотиб олишга мажбур.

Қурилиш саноати корхоналарини технологик янгилаш, асосан, чет эл технологияларини, биринчи навбатда, технологик асбоб-ускуналарни импорт қилиш орқали қарз олиш шаклида амалга оширилади. Бу жараён иқтисодийнинг инновацион янгилинишга бўлган эҳтиёжлари ва бу эҳтиёжларни мамлакат илмий-тадқиқот комплекси ёрдамида қондириш имконияти ўртасидаги мавжуд тафовут мавжудлиги ва кенгайганлигидан далолат беради. Бироқ, қурилиш саноатида импорт ўрнини босиш жараёнлари бир қатор чекловларга эга

1-жадвал

Қурилиш саноатида импорт ўрнини босиш имкониятлари ва чекловлари

Потенциал имкониятлар	Мавжуд чекловлар
Саноатнинг технологик қарамлигини камайтириш. Мамлакат хавфсизлигини таъминлаш.	Ривожланишнинг янги моделига "қайта ўрнатиш" нинг нисбатан узоқ муддати, чекланган молиявий ресурслар
Ишлаб чиқариш қувватларини ривожлантириш, саноат корхоналарини техник қайта жиҳозлаш	Мамлакат ҳудудида қувват ёки ресурслар етарли бўлмаган ҳар қандай маҳсулотни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш технологиялар ва материаллар импортига тобора ортиб бораётган қарамликка олиб келиши мумкин.
Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини ошириш, маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини ошириш	Профессional ходимларнинг етарли даражада юқори эмаслиги
Саноатда инновацион фаолиятни ривожлантириш. Импорт ўрнини босувчи инновацион	Импорт ўрнини босиш ривожланишни олға силжиш ўрнига, уни қувиб чиқариш сиёсатини амалга оширишни ўз ичига

³ <https://ru.essays.club/Гуманитарные-науки/Экология/Импортозамещение-стройматериалов-484632.html>

асосда қурилиши ва асосий эътибор хорижий аналогларни олишга эмас, балки ўз технологияларини ривожлантиришга қаратилиши керак.

олади, чунки хорижий тажрибани жалб қилиш ва мавжуд хорижий маҳсулотлар ва технологияларни алмаштириш маҳаллий саноат доимо орқада қолади⁴

Қурилиш соҳасида импорт ўрнини босиш икки асосий йўналишда амалга оширилиши мумкин, бу қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга турлича ёндашувларни, шу жумладан, давлат томонидан ҳам талаб қилинади.

1. Импорт қилинадиган қурилиш материалларини етказиб беришда узилишлар хавфини минималлаштириш ва қурилиш объектларининг мумкин бўлган энг юқори сифат кўрсаткичларини таъминлаган ҳолда импорт қилинадиган қурилиш маҳсулотларининг маҳаллий аналогларидан устун фойдаланишга қаратилган қурилиш маҳсулотларини импорт ўрнини босиш.

2. Қурилиш мақсадларида маҳаллий рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ривожлантиришни меъёрий-иқтисодий рағбатлантиришга ҳамда қурилиш материаллари саноати, қурилиш индустриясини технологик ва бошқарувчи модернизациялашга йўналтирилган қурилиш маҳсулотларини ишлаб чиқариш технологиялари соҳасида импорт ўрнини босиш ва бошқалар.

Хулоса. Қурилиш соҳасида импорт ўрнини босиш маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг хорижий компаниялар билан бозор асосида рақобатлаша оладиган шароитларни яратиш сифатида қараш керак.

Рақобатбардош янги ишлаб чиқаришларни яратишга асосланган фаол импорт ўрнини босиш иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларга ёрдам беради, янги тармоқларни шакллантиради, ўзимизнинг асбоб-ускуналар, хомашё, материалларга қўшимча талабни яратади, илмий тадқиқотлар ривожига, ўтиш даврига ҳисса қўшади.⁵ Бундан ташқари, янги ишлаб чиқаришлар, биринчи навбатда, импорт ўрнини босувчи юқори технологияли тармоқлар фақат ички бозор истеъмолчиларига йўналтирилиши мумкин эмас, балки яқин ва узоқ хориж бозорларига кириб, муваффақиятли рақобатлаша олиши, яъни экспортга йўналтирилган бўлиши керак.

Бундан ташқари, янги ишлаб чиқаришлар, биринчи навбатда, импорт ўрнини босувчи юқори технологияли тармоқлар фақат ички бозор истеъмолчиларига йўналтирилиши мумкин эмас, балки яқин ва узоқ хориж бозорларига кириб, муваффақиятли рақобатлаша олиши, яъни экспортга йўналтирилган бўлиши керак.⁶

Мамлакат ҳудудида шунга ўхшаш ускуналарни ишлаб чиқариш учун ишлаб чиқариш қувватларига эга бўлган ва тегишли инновациялар, инсон ресурслари ва бошқа салоҳиятга эга корхоналар мавжуд. Бундай корхоналар ушбу корхоналарда импорт ўрнини босиш сиёсатини амалга ошириш учун ташкилий-маъмурий

⁴ О мерах по реализации импортозамещения в гражданских отраслях промышленности в интересах укрепления национальной безопасности // Аналитический вестник. — 2014. — №27 (545) [Электронный ресурс]. URL: <http://www.council.gov.ru/media/files/41d51d722c0fdcb10554.pdf> (дата обращения: 12.03.2016).

⁵ Анимца Е.Г., Анимца П.Е., Глумов А.А. Импортозамещение в промышленном производстве региона. Концептуально-теоретические и прикладные аспекты // Экономика региона. — 2015. — №3. — С. 160–172.

⁶ Bruton H.J. A Reconsideration of Import Substitution // Journal of Economic Literature. — 1998. — Vol. 36, No. 2. — P. 903–936

механизмлар ҳамда иқтисодий чора-тадбирлар орқали зарур бўлган давлат томонидан қўллаб-қувватлашни талаб қилади.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда
2. Президент Ш.М.Мирзиёевнинг 2021-йил 09 июндаги “Худудларнинг sanoat салоҳиятини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 6244-сонли Фармони.
3. Президент Ш.М.Мирзиёевнинг 2020-йил 13 майдаги “Ўзбекистон Республикасининг қурилиш соҳасида ислохотларни чуқурлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ - 5963-сонли Фармони.
4. Yo'ldoshev, N.K. Menejment [Matn]: darslik / N.K. Yoldoshev, G.E. Zaxidov. - Toshkent: « O 'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. – 392 b.
5. Шарифхўжаев М., Абдуллаев Ё. Менежмент: Дарслик. – Тошкент, Ўқитувчи. 2001 й. 78 б.
6. Веснин, В.Р. Основы менеджмента: Учебник / В.Р. Веснин. – М.: Проспект, 2016. - 256 с.
7. Қосимов Ғ.М. Менежмент: Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. Т.: Ўзбекистон, 2002. 256 б.
8. Управление организацией: Учебник. / Под ред. А. Г. Поршнева, З. П. Румянцевой, Н. Саломатина. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2002. - 198 с.
9. О мерах по реализации импортозамещения в гражданских отраслях промышленности в интересах укрепления национальной безопасности // Аналитический вестник. — 2014. — №27 (545) [Электронный ресурс]. URL: <http://www.council.gov.ru/media/files/41d51d722c0fdcb10554.pdf> (дата обращения: 12.03.2016).
10. Анимица Е.Г., Анимица П.Е., Глумов А.А. Импортозамещение в промышленном производстве региона. Концептуально-теоретические и прикладные аспекты // Экономика региона. — 2015. — №3. — С. 160–172.
11. Состав промышленности строительных материалов, ее место в строительном комплексе и национальной экономике. Статья. URL: <http://investobserver.info/sostav-promyshlennosti-stroitelnyx-materialov-ee-mesto-v-stroitelnom-komplekse-i-nacionalnoj-ekonomike/> (дата обращения: 03.04.2016).
12. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси маълумотлари. Тошкент, 2015-2021 йиллар.
13. “Ўзсаноатқурилишматериаллари” уюшмасининг йиллик ҳисоботлари
14. <https://ru.essays.club/Гуманитарные-науки/Экология/Импортозамещение-стройматериалов-484632.html>